ПОЛИТОЛОГИ XXIV
Эрдэм шинжилгээний бичиг №24: 183-198 дах тал

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ СОНГУУЛИЙН ТОГТОЛЦООНЫ ӨӨРЧЛӨЛТ БА УЛС ТӨРИЙН ТОГТВОРТОЙ БАЙДАЛ

Д.Түмэнжаргал
МУИС, УТСОУХНУС,
Улс төр судлалын тэнхимийн Дэд профессор

Yinxia
МУИС, УТСОУХНУС,
Улс төр судлалын тэнхимийн магистрант

Хураангуй:

Тус өгүүлэлд Монгол Улсад 1992 оноос хойш хэрэгжсэн сонгуулийн тогтолцооны өөрчлөлтүүд улс төрийн тогтвортой байдалд хэрхэн нөлөөлж байсныг тодорхойлж, институцийн хувьсал болон эрх мэдлийн шилжилт хоорондын уялдаа холбоог тодруулахад чиглэнэ. Судалгаанд түүхэн харьцуулалт, агуулгын шинжилгээ, сонгуулийн хоёрдогч статистик мэдээлэлд суурилсан чанарын болон тоон аргыг хослуулан ашиглав.

Судалгааны үр дүнгээс харахад сонгуулийн тогтолцооны давтамжит өөрчлөлт намын тогтолцооны төлөвшил, парламентын төлөөллийн чанар, засаглалын үр ашигт тодорхой хэмжээний нөлөө үзүүлсэн байна. Тухайлбал, мажоритар, хувь тэнцүүлсэн болон холимог сонгуулийн тогтолцооны үед улс төрийн өрсөлдөөний хэлбэр өөрчлөгдөж, зарим тохиолдолд улс төрийн туйлшрал, институцийн үл итгэлцлийг нэмэгдүүлэх хандлага ажиглагдсан. Сонгуулийн тогтолцооны шинэчлэл зөвхөн техникийн шинжтэй зохицуулалт бус, улс төрийн тогтвортой байдлыг хангах стратегийн бодлогын бүрэлдэхүүн хэсэг болохыг онцолсон. Түүнчлэн сонгуулийн институцийн тогтвортой, урт хугацаанд баримтлах зарчимд суурилсан бодлого ардчиллын бэхжилт, төрийн засаглалын легитим байдлыг бэхжүүлэхэд чухал үүрэгтэй болохыг дүгнэв.

Түлхүүр үгс: Сонгуулийн тогтолцоо, улс төрийн тогтвортой байдал, намын тогтолцоо, ардчиллын бэхжилт, төрийн засаглал

I.*Удиртгал*

Ардчилсан улсад сонгуулийн тогтолцоо улс төрийн өрсөлдөөнийг зохион байгуулж, төлөөллийн чанарыг хангах, эрх мэдлийг хууль ёсны дагуу шилжүүлэх үндсэн арга, механизм болдог.[1] Сонгуулийн тогтолцооны ямар хэв шинж байхаас хамаарч нам, намын системийн бүтэц, парламентын бүрэлдэхүүн, засаглалын тогтвортой байдалд эерэг, сөрөг нөлөөлөл үзүүлдгийг орчин үеийн улс төрийн судалгаануудад дурдсан байдаг.[2]

Сонгуулийн тогтолцоо, улс төрийн тогтвортой байдлын харилцан хамаарал нийгмийн нэг тогтолцооноос нөгөөд шилжиж буй улс орнуудад онцгой ач холбогдолтой байдаг. Институцийн тогтворгүй байдал, байнга өөрчлөгдөх хууль эрх зүйн орчин намын тогтолцооны төлөвшлийг сааруулж, сонгогчдын итгэлийг бууруулан, улмаар улс төрийн туйлшрал болон институцийн үл итгэлцлийг нэмэгдүүлэх эрсдэлтэй хэмээн судлаачид үздэг.[3]

Монгол Улс 1992 онд шинэ Үндсэн хууль баталснаас хойш сонгуулийн тогтолцоондоо хэд хэдэн удаагийн өөрчлөлт оруулж, мажоритар, хувь тэнцүүлсэн, холимог хэлбэрийн тогтолцоог ээлжлэн хэрэгжүүлсэн онцлогтой. Тухайлбал, 1992, 2000 онуудад мажоритар тогтолцоо зонхилж байсан бол 2012 онд холимог, 2016 онд дахин мажоритар, 2020 онд мөн мажоритар, 2024 оноос холимог тогтолцоогоор төрийн эрх барих дээд байгууллагын сонгуулийг зохион байгуулжээ.[4]

Дээрх өөрчлөлтүүд Монгол Улс дахь нам, намын тогтолцооны төлөвшил, парламентын төлөөллийн чанар, Засгийн газрын тогтвортой байдалд бодит нөлөө үзүүлсэн хэдий ч уг үйл явцыг институцийн үүднээс системтэй тайлбарласан судалгаа харьцангуй цөөн байна. Зарим судалгаанд сонгуулийн тогтолцооны давтамжит өөрчлөлт улс төрийн өрсөлдөөнийг

---

[1] A.Lijphart “Electoral Systems and Party Systems”, Oxford: Oxford University Press, 1994; P.Norris “Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior”, Cambridge: Cambridge University Press, 2004

[2] M.Duverger “Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State”, London: Methuen, 1954; M.Shugart, J.Carey “Presidents and Assemblies”, Cambridge: Cambridge University Press, 1992

[3] S.Mainwaring, T.Scully “Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America”, Stanford: Stanford University Press, 1995; Przeworski et al., 2000

[4] T.Ginsburg, G.Ganzorig “When Courts and Politics Collide: Mongolia’s Constitutional Crisis”, Asian Journal of Comparative Law, 8(2), 309–334, 2013; Croissant, 2018

стратегийн шинжтэй болгож, нам хоорондын итгэлцлийг сулруулсан хэмээн дүгнэсэн байдаг.[5]

Сонгуулийн тогтолцооны өөрчлөлтийг богино хугацааны улс төрийн ашиг сонирхолд нийцүүлэн хэрэгжүүлэх нь институцийн тогтвортой байдлыг алдагдуулж, сонгуулийн үр дүнг нийтээр хүлээн зөвшөөрөх байдалд сөргөөр нөлөөлөх эрсдэлтэй. Харин тогтвортой, урт хугацаанд баримтлах зарчимд суурилсан сонгуулийн институц ардчиллын бэхжилт, улс төрийн тогтвортой байдлыг хангах чухал нөхцөл болдог.[6]

Тус өгүүллийн зорилго нь Монгол Улсад 1992 оноос хойш хэрэгжсэн сонгуулийн тогтолцооны өөрчлөлт улс төрийн тогтвортой байдалд хэрхэн нөлөөлж буйг түүхэн-институцийн үүднээс шинжлэхэд оршино. Ингэхдээ агуулгын шинжилгээ, сонгуулийн үр дүнгийн статистик хоёрдогч мэдээлэлд суурилсан чанарын, тоон аргыг хослуулан ашиглав.

Өгүүлэл дараах бүтэцтэй байна. Нэгдүгээр хэсэгт сонгуулийн тогтолцоо, улс төрийн тогтвортой байдлын онолын үндэслэлийг авч үзнэ. Хоёрдугаар хэсэгт Монгол Улсын сонгуулийн тогтолцооны өөрчлөлт, улс төрийн тогтвортой байдалд үзүүлж буй нөлөөллийг авч үзнэ. Эцэст нь судалгааны үндсэн дүгнэлтийг хийнэ.

II. ***Онолын хүрээ***

Сонгуулийн тогтолцооны хэв шинж улс төрийн тогтвортой байдалд эерэг, сөрөг нөлөө үзүүлдэг институцийн механизм хэмээн улс төр судлаачид үздэг.[7] Дэлхийн улс орнуудын туршлагаас харахад сонгуулийн тогтолцоо нь нам, намын систем, парламент дахь төлөөллийн харьцаа, засаглалын тогтвортой байдалд чухал ач холбогдолтой бөгөөд институцийн тогтворжилт, ардчиллын бэхжилтэд гол хүчин зүйл болдог байна.[8]

---

[5] M.S.Fish “Mongolia: Democracy without Prerequisites”, Journal of Democracy, 9(3), 127–141, 1998; V.Fritz “Mongolia: Dependent Democratization”, Journal of Communist Studies and Transition Politics, 24(2), 231–252, 2008

[6] P.Norris “Why Electoral Integrity Matters”, Cambridge: Cambridge University Press, 2014; L.Diamond “The Spirit of Democracy”, New York: Times Books, 2008

[7] A.Lijphart “Electoral Systems and Party Systems”, Oxford: Oxford University Press, 1994; P.Norris “Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior”, Cambridge: Cambridge University Press, 2004

[8] M.Duverger “Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State”, London: Methuen, 1954; M.Shugart, J.Carey “Presidents and Assemblies”, Cambridge: Cambridge University Press, 1992

Онолын хувьд сонгуулийн тогтолцоог гурван үндсэн төрөлд хуваадаг. Үүнд:

1. **Мажоритар систем (First-Past-the-Post, FPTP)**: Тухайн тойрогт хамгийн олон санал авсан нэр дэвшигч ялна. Энэ тогтолцоо ихэвчлэн хоёр намын тогтолцоог бэхжүүлдэг. Парламентын тогтвортой байдлыг дэмжих боловч жижиг намын төлөөллийг хязгаарлах эрсдэлтэй.[9]
2. **Пропорциональ төлөөллийн систем (Proportional Representation, PR)**: Намуудын авсан саналын хувьтай уялдуулан суудлыг хуваарилна. Олон намын төлөөллийг нэмэгдүүлдэг боловч засгийн тогтвортой байдалд сорилт үүсгэх магадлал өндөр.[10]
3. **Холимог тогтолцоо (Mixed system)**: Мажоритар болон пропорциональ элементийг хослуулсан систем бөгөөд тогтвортой байдал, төлөөллийн чанарыг тэнцвэржүүлэх зорилготой.[11]

Тогтолцооны эдгээр хэв шинжийн ялгаа улс төрийн өрсөлдөөн, намын системийн бүтэц, сонгогчдын итгэлцэл, парламентын үйл ажиллагаанд үзүүлэх нөлөөгөөр тодорхойлогддог.[12] Институцийн тогтвортой байдал нь зөвхөн хууль эрх зүйн зохицуулалт төдийгүй нам, намын систем, парламентын бүтэц, сонгогчдын итгэлцлийн уялдаан дээр суурилдаг. Судалгаагаар институцийн тогтворгүй байдал, байнга өөрчлөгдөх сонгуулийн эрх зүйн орчин улс төрийн туйлшрал, институцийн үл итгэлцлийг нэмэгдүүлдэг болохыг харуулжээ.[13]

III. *Сонгуулийн тогтолцооны өөрчлөлт, улс төрийн тогтвортой байдалд үзүүлэл нөлөөлөл*

Улс төрийн тогтвортой байдалд үзүүлэх нөлөөг тодорхойлохын өмнө Монгол Улс дахь сонгуулийн тогтолцооны өөрчлөлтийг авч үзэх, тусгайлан судлах шаардлага үүснэ.

---

[9] M.Duverger “Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State”, London: Methuen, 1954

[10] A.Lijphart “Electoral Systems and Party Systems”, Oxford: Oxford University Press, 1994

[11] M.Shugart, J.Carey “Presidents and Assemblies”, Cambridge: Cambridge University Press, 1992; P.Norris “Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior”, Cambridge: Cambridge University Press, 2004

[12] Mainwaring & Shugart, 1997

[13] L.Diamond “The Spirit of Democracy”, New York: Times Books, 2008; P.Norris “Why Electoral Integrity Matters”, Cambridge: Cambridge University Press, 2014

Монгол Улсад ардчиллын суурь зарчимд нийцсэн анхны чөлөөт сонгууль 1990 онд зохион байгуулагдсан. Ингэхдээ орон нутгийн болон төрийн эрх барих дээд байгууллагыг сонгох сонгуулийг хамтатган явуулсан онцлогтой [14]. Энэ талаар судалгааны бүтээлүүдэд "олон намын тогтолцооны үндсэн дээр анхны чөлөөт, ардчилсан сонгууль 1990 оны 7-р сард зохион байгуулагдаж, МАХН олонх суудлыг авсан" [15] хэмээн бичжээ. Байнгын бус ажиллагаатай Ардын Их Хурал (АИХ) 430 депутат, байнгын ажиллагаатай Улсын Бага Хурал (УБХ) 50 гишүүнээс бүрдэнэ хэмээн заасан 1990 оны тавдугаар сарын үндсэн хуулийн нэмэлт өөрчлөлтөд нийцүүлж сонгуулийг зохион байгуулсан. Нийт зургаан улс төрийн нам тус сонгуульд өрсөлдсөнөөс УБХ-д МАХН 31, МҮДН 3, МоАН 13, МСДН 3 төлөөлөл авчээ [16].

Анхны чөлөөт ардчилсан сонгууль хэд хэдэн онцлог шинжийг өөртөө агуулж байсныг дурдах байна. Үүнд:

- Монгол Улсын түүхэн дэх анхны ардчилсан чөлөөт сонгууль байсан;
- Олон намын оролцоотой зохион байгуулагдсан (МАХН, МҮДН, ЧХН, МоАН, МСДН, НН гэсэн зургаан улс төрийн нам оролцсон);
- Сонгуулийн хувь тэнцүүлсэн болон олонхын тогтолцоог хослуулсан зэрэг болно.

1992 оны үндсэн хуулийн 3.1-т "Монгол Улсад засгийн бүх эрх ард түмний мэдэлд байна. Монголын ард түмэн төрийн үйл хэрэгт шууд оролцож, мөн сонгож байгуулсан төрийн эрх барих төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан энэхүү эрхээ эдэлнэ" [17] хэмээн заажээ. Анхны үндсэн хууль батлагдсаны дараагаар сонгуулийн хууль, тогтолцооны өөрчлөлтүүд хийгдэж эхэлсэн. Тухайлбал, Монгол Улсын Их Хурал (УИХ)-ын сонгуулийн тухай хууль 1992 онд батлагдаж, 2005, 2011, 2015, 2019, 2023 онуудад шинэчлэгдсэн. Харин Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хууль 1993 онд анх батлагдаж, 2001, 2005, 2006, 2009, 2011 онуудад нэмэлт

[14] Б.Ширнэн "Ардчилсан хувьсгал 1990: IX боть: АИХ-ын сонгууль/ дублерууд", Мөнхийн үсэг, 2019
[15] Ж.Болдбаатар "Монголын "перестройка"-ийн (өөрчлөн байгуулалт) түүхийн судалгаа: Улс төрийн түүх", Соёмбо Принтинг ХХК, 2017, 245х
[16] Ч.Лхагважав "Монгол улсын парламентын (1990, 1992) болон Ерөнхийлөгчийн (1993 оны) сонгуулийн дүнд хийсэн анализ", Шинэ Толь Сэтгүүл, №4, 1994
[17] Д.Лүндээжанцан, Ч.Энхбаатар "Монгол Улсын үндсэн хуулийн эрх зүй", Адмон Принт ХХК, 2025

өөрчлөлт орж, 2012, 2020 онуудад шинэчилсэн найруулга хийгджээ. Орон нутгийн Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын сонгуулийн тухай хууль 1996 онд батлагдаж, 2007, 2012, 2015, 2020 онуудад шинэчилсэн найруулга хийгдсэн [18]. Эдгээрт үндэслэн УИХ-ын, Ерөнхийлөгчийн, бүх шатны Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын сонгуулийг удаа дараа зохион байгуулж ирсэн. 1992 оноос өнөөг хүртэлх хугацаанд УИХ-ын болон бүх шатны Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын нийт 9 удаагийн, Ерөнхийлөгчийн 8 удаагийн сонгууль тус тус болжээ. Сонгууль бүр өөр өөрийн гэсэн онцлогтой зохион байгуулагдсаныг дурдах байна. УИХ, Ерөнхийлөгчийн болон орон нутгийн дээрх сонгуулиудад намуудын санал авсан байдал харилцан адилгүй байгаа ч Монгол Ардын Нам (МАН) болон Ардчилсан Нам (АН) ихэнхдээ ялалт байгуулж байжээ. Тухайлбал, УИХ-ын сонгуульд МАН 7 удаа, АН 2 удаа, Ерөнхийлөгчийн сонгуульд МАН 4, АН 4 удаа тус тус ялалт байгуулсан байна [19]. Орон нутгийн сонгуульд их төлөв МАН ялалт байгуулж байв.

Хэдийгээр МАН болон АН сонгуульд үнэмлэхүй ялалт байгуулж ирсэн ч засаг барьж буй эдгээр намуудын зүгээс эрх мэдлээ бататгаж үлдэх, сонгуулийн үйл явцыг өөрт ашигтайгаар зохион байгуулж, давуу байдал бий болгох үүднээс холбогдох хууль тогтоомжид сонгууль болохоос “4.7 сарын өмнө” нэмэлт өөрчлөлт хийдэг жишиг тогтсон [20]. Магадгүй, сонгуулийн ижил үр дүн олон удаа давтагдсанаас эрх баригч намуудад улс төрийн өрсөлдөөнийг хязгаарлах, үгсэн хуйвалдахад чиглэсэн картелжилтийн шинж илэрч байж болох юм. Уг байдлыг тодотгон судлаач А.Пшеворски “нэг нам сонгуульд дараалан сонгогчдын 60-аас дээш хувийн санал авч ялалт байгуулсан нэг ч орныг ардчилсан хэмээн үзэж болохгүй” [21] гэж бичжээ. 2019 оны үндсэн хуулийн нэмэлт өөрчлөлтөөр 21.4-т “Улсын Их Хурлын сонгуулийн журмыг хуулиар тогтооно” гэснийг “Улсын Их Хурлын сонгуулийн журмыг хуулиар тогтооно. Улсын Их Хурлын ээлжит сонгууль явуулахын өмнөх нэг жилийн дотор Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль батлах, түүнд нэмэлт өөрчлөлт оруулахыг хориглоно” хэмээн тодотгон заасан нь дээрх үйл явцыг таслан зогсоох, үндсэн хуульт

[18] Б.Эрдэнэдалай-Өлзий, Д.Уртнасан “Гурав. Сонгууль, сонгуулийн тогтолцоо”, Монголын улс төрийн хөгжил ба ардчилал: 1990 оноос хойш, Удам соёл ХХК, 2024, 255х
[19] Б.Эрдэнэдалай-Өлзий, Д.Уртнасан “Гурав. Сонгууль, сонгуулийн тогтолцоо”, Монголын улс төрийн хөгжил ба ардчилал: 1990 оноос хойш, Удам соёл ХХК, 2024, 278х
[20] Б.Эрдэнэдалай-Өлзий, Д.Уртнасан “Гурав. Сонгууль, сонгуулийн тогтолцоо”, Монголын улс төрийн хөгжил ба ардчилал: 1990 оноос хойш, Удам соёл ХХК, 2024, 260х
[21] A.Przeworski “Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America”, Cambridge University Press, 1991, 78х

байгууллыг бэхжүүлэх, сонгууль, сонгуулийн тогтолцоог төгөлдөржүүлэх зорилгоор авсан томоохон алхам болсон гэж үзэх үндэстэй.

УИХ-ын, Ерөнхийлөгчийн болон орон нутгийн сонгуулийн тусдаа хууль байх ч 2015 оны 12-р сарын 25-нд баталсан Сонгуулийн тухай хууль дээрх гурван сонгуулийг зохицуулах нэгдсэн эрх зүйн тогтолцоог бүрдүүлэхэд чиглэсэн байна. Бүх шатны сонгууль зохион байгуулах чиг үүрэгтэй төрийн байгууллагыг Сонгуулийн ерөнхий хороо гэнэ. Нийт 15 гишүүний бүрэлдэхүүнтэй. Сонгуулийн ерөнхий хорооны эрх зүйн үндсийг Сонгуулийн төв байгууллагын тухай хуулиар зохицуулдаг. Сонгуулийн үйл ажиллагааг улс орны хэмжээнд зохион байгуулах, нэгдсэн удирдлагаар хангах зорилтын хүрээнд Улсын Бага Хурлын 1992 оны 4-р сарын 10-ны өдрийн 18 дугаар тогтоолоор Сонгуулийн Ерөнхий хороог анх байгуулж байсан.

Сонгогчдын бүртгэл, сонгогчийн санал авах, тоолох үйл ажиллагааг зохицуулахын тулд 2011 онд УИХ-аас Сонгуулийн автоматжуулсан системийн тухай хууль батлан гаргасан нь бүх шатны сонгуулийн зохион байгуулалтыг сайжруулах чухам алхам болсныг онцлох байна.

Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 4.1-т “Монгол Улсын Их Хурлын сонгууль нь Монгол Улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэд нийтээрээ, чөлөөтэй, шууд сонгох эрхийн үндсэн дээр саналаа нууцаар гаргаж, төрийн эрх барих дээд байгууллагыг өөрсдийн төлөөллөөр бүрдүүлж байгаа үндсэн арга мөн” [22] хэмээн заасан. Тэрчлэн УИХ-ын сонгуулийг ээлжит, ээлжит бус, нөхөн гэсэн гурван төрөлтэй байхыг хуульчилсан. Ээлжит сонгууль дөрвөн жилд нэг удаа зохион байгуулагддаг онцлогтой. Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 4.1-т зааснаар, Монгол Улсын Их Хурлын сонгууль нь сонгуулийн эрх бүхий иргэд нийтээрээ, чөлөөтэй, шууд сонгох эрхийн үндсэн дээр саналаа нууцаар гаргаж, төрийн эрх барих дээд байгууллагыг өөрсдийн төлөөллөөр бүрдүүлж байгаа үндсэн арга ба дөрвөн жил тутам ээлжит сонгуулийн хэлбэрээр зохион байгуулдаг. Улсын Их Хурлын гишүүнийг сонгох сонгуулийн нутаг дэвсгэр тойрогт, тойрог нь хэсэгт хуваагдана. Харин жагсаалтаар сонгох сонгуульд Монгол Улсын нутаг дэвсгэр сонгуулийн нэг тойрог байна.

[22] Өмгөөллийн “Төв консалтинг” ХХН “Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн гарын авлага: Сонгуулийн үед хэрэглэгдэх баримт бичгүүд, үлгэрчилсэн загвар, маягтууд”, 2024

Сонгуулийн тойрогт ноогдох мандатын тоо, дугаар, нутаг дэвсгэр, төвийг тогтоохдоо:

- аймаг, дүүргийн хүн амын тоо, засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн хуваарь, газар нутгийн хэмжээ, байршил зэргийг харгалзах;
- тойрогт хамаарах засаг захиргааны нэгж нь нутаг дэвсгэрийн хувьд нэгдмэл, хилийн цэсийн хувьд зэргэлдээ байх;
- хүн амын тоо нь тойрог байгуулах улсын дунджаас цөөн байвал зэргэлдээ аймаг, нийслэлийн дүүрэгтэй нэг тойрог болгон нэгтгэх;
- ээлжит бус сонгууль явуулахаас бусад тохиолдолд дараагийн ээлжит сонгууль хүртэл өөрчлөхийг хориглох зэрэг байна.

УИХ-ын сонгуулийн эрх зүйн орчин Монгол Улсын Үндсэн хууль, 2006 оны Сонгуулийн төв байгууллагын тухай хууль, 2012 оны Сонгуулийн автоматжуулсан системийн тухай хууль, тэрчлэн 2019 оны Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Сонгуулийн Ерөнхий Хороо (СЕХ)-ны журмаас үндсэндээ бүрддэг.

“Сонгууль зохион явуулах, санал хураалтын үр дүн тодорхойлох, парламентын суудал хуваарилах арга, сонгуулийн эрх олгох журмын цогцыг сонгуулийн систем...” [23] хэмээн ойлгодог талаар улс төрийн шинжлэх ухааны мэргэжлийн сурах бичгүүдэд дурдсан байдаг.

[23] M.V.Baglaj “Konstitucionnoe pravo Rossijskoj Federacii (Izd. 6-e, izmenen. i dopoln)”, NORMA, 2008, 405x

Хүснэгт 1. Монгол Улсын сонгуулийн товчоон (1992-2024 он)

№	УИХ-ын сонгууль	УИХ-ын сонгуулийн тогтолцооны өөрчлөлт	Сонгуулийн тойрог	Нийт мандат	Ерөнхийлөгчийн сонгууль
1	1992 оны 6-р сарын 28-нд зохион байгуулсан. 8 нам, 2 эвсэл, 18 бие даагч оролцсон. МАХН үнэмлэхүй ялалт (76/70) байгуулсан.	Олон мандаттай дийлэнх/олонхын тогтолцоо (Block voting)	26 томсгосон тойрог	76	1993 оны 6-р сарын 06-нд зохион байгуулагдсан. 1 нам, 1 эвсэл оролцсон. АН-аас нэр дэвшигч П.Очирбат ялалт байгуулсан.
2	1996 оны 6-р сарын 30-нд зохион байгуулсан. 5 нам, 2 эвсэл, 35 бие даагч оролцсон. АН олонхыг бүрдүүлж (76/50) ялалт байгуулсан.	Жижгэрүүлсэн нэг тойрог, нэг мандаттай (FPTP)	76 жижиг тойрог	76	1997 оны 05-р сарын 18-нд зохион байгуулагдсан. 2 нам, 1 эвсэл оролцсон. МАН-аас нэр дэвшигч Н.Багабанди ялалт байгуулсан.
3	2000 оны 7-р сарын 02-нд зохион байгуулсан. 13 нам, 3 эвсэл, 27 бие даагч оролцсон. МАХН үнэмлэхүй ялалт (76/72) байгуулсан.	Жижгэрүүлсэн нэг тойрог, нэг мандаттай (FPTP)	76 жижиг тойрог	76	2001 оны 05-р сарын 20-нд зохион байгуулагдсан. 3 нам оролцсон. МАН-аас нэр дэвшигч Н.Багабанди ялалт байгуулсан.
4	2004 оны 6-р сарын 27-нд зохион байгуулсан. 7 нам, 1 эвсэл, 15 бие даагч	Жижгэрүүлсэн нэг тойрог, нэг мандаттай (FPTP)	76 жижиг тойрог	76	2005 оны 05-р сарын 22-нд зохион байгуулагдсан. 4 нам оролцсон. МАН-аас нэр дэвшигч

	оролцсон. МАХН (76/36), Эх орон-Ардчилал Эвсэл (76/36) тус тус авсан.				Н.Энхбаяр ялалт байгуулсан.
5	2008 оны 6-р сарын 29-нд зохион байгуулсан. 12 нам, 1 эвсэл, 45 бие даагч оролцсон. МАХН (76/45), Ардчилсан нам (76/28) тус тус авсан.	Олон мандаттай дийлэнх/олонхын тогтолцоо (Block voting)	26 томсгосон тойрог	76	2009 оны 05-р сарын 24-нд зохион байгуулагдсан. 2 нам оролцсон. АН-аас нэр дэвшигч Ц.Элбэгдорж ялалт байгуулсан.
6	2012 оны 6-р сарын 28-нд зохион байгуулсан. 11 нам, 2 эвсэл, 26 бие даагч оролцсон. АН (76/34), МАХН (76/26), Шударга ёс эвсэл (76/11) ИЗНН (76/2), бие даагч 3 суудал тус тус авсан.	Олон мандаттай дийлэнх/олонхын болон хувь тэнцүүлсэн тогтолцоог зэрэгцүүлэн (Paralell system) 48/28	26 томсгосон тойрог	76	2013 оны 06-р сарын 26-нд зохион байгуулагдсан. 3 нам оролцсон. АН-аас нэр дэвшигч Ц.Элбэгдорж ялалт байгуулсан.
7	2016 оны 6-р сарын 29-нд сонгуулийн холимог (48/28) тогтолцоогоор зохион байгуулсан. 12 нам, 3	Жижгэрүүлсэн нэг тойрог, нэг мандаттай (FPTP)	76 жижиг тойрог	76	2017 оны 06-р сарын 09-нд зохион байгуулагдсан. 3 нам оролцсон. АН-аас нэр дэвшигч Х.Баттулга ялалт байгуулсан.

	эвсэл, 69 бие даагч оролцсон. МАН (76/65), АН (76/9), МАХН (76/1), бие даагч 1 суудал тус тус авсан.				
8	2020 оны 6-р сарын 24-нд сонгуулийн холимог (48/28) тогтолцоогоор зохион байгуулсан. 14 нам, 3 эвсэл, 121 бие даагч оролцсон. МАН (76/65), АН (76/9), МАХН (76/1), бие даагч 1 суудал тус тус авсан.	Олон мандаттай дийлэнх/олонхын тогтолцоо (Block voting)	26 томсгосон тойрог	76	2021 оны 06-р сарын 26, 7-р сарын 07-нд зохион байгуулагдсан. 2 нам, 1 эвсэл оролцсон. МАН ялалт байгуулсан. 2019 оны 11-р сарын 14-ний МУ-ын үндсэн хуулийн нэмэлт өөрчлөлтөөр 30.2-т “Ерөнхийлөгчөөр дөчин таван нас хүрсэн, сүүлийн таваас доошгүй жил эх орондоо байнга оршин суусан, Монгол Улсын уугуул иргэнийг дөрвөн жилийн хугацаагаар сонгоно.
9	2024 оны 6-р сарын 28-нд сонгуулийн холимог (78/48) тогтолцоогоор зохион байгуулсан. 18 нам, 3 эвсэл, 42 бие даагч оролцсон. МАН (126/68), АН (126/42), ХҮН (126/8),ҮЭ (126/4), ИЗНН	Олон мандаттай дийлэнх/олонхын болон хувь тэнцүүлсэн тогтолцоог зэрэгцүүлэн (Paralell system) 78/48	13 томсгосон тойрог	126	

	(126/4) тус тус авсан.				

Эх сурвалж: Монгол Улсын Сонгуулийн Ерөнхий Хороо[24]

Дээрх хүснэгтээс харахад сонгуулийн тогтолцооны хувьд бага өөрчлөлт орсон нь Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хууль болно. Хамгийн их өөрчлөлт УИХ-ын сонгуультай холбоотойгоор хийгдсэн байна.

Сонгуулийн тогтолцооны өөрчлөлтийн улс төрийн тогтвортой байдалд үзүүлэх нөлөөллийг тодорхойлох зорилгоор 1992-2024 оны хоорондох засгийн газрын бүрэн эрхийн хэрэгжилтийг харуулсан хүснэгт оруулав.

Хүснэгт 2. Засгийн газрын бүрэн эрхийн хэрэгжилт, 1992-2024 он

№	Сонгуулийн жил	Сонгуульд ялсан нам, эвсэл	Засгийн газрын тэргүүн	Засгийн газрын ажилласан хугацаа	Бүрэн эрхээ хэрэгжүүлсэн байдал
1	1992 он	МАХН	П. Жасрай	1992.07.01 - 1996.07.19	4 жил
2	1996 он	МҮАН, МСДН, Ардчилсан Холбоо Эвсэл	М. Энхсайхан	1996.07.19 - 1998.04.23	1 жил 9 сар
			Ц. Элбэгдорж	1998.04.23 - 1998.12.09	8 сар
			Ж. Наранцацралт	1998.12.09 - 1999.07.22	8 сар
			Р. Амаржаргал	1999.07.30 - 2000.07.26	1 жил
3	2000 он	МАХН	Н. Энхбаяр	2000.07.26 - 2004.08.20	4 жил 1 сар
4	2004 он	МАХН, Эх орон	Ц. Элбэгдорж	2004.08.20 - 2006.01.13	1 жил 5 сар

[24] Монгол Улсын Сонгуулийн Ерөнхий Хороо “Монгол Улсын ерөнхийлөгчийн сонгуулийн дүн: 1993-2021 он”, Адмон Принт ХХК, 2022

		ардчилал эвсэл	М. Энхболд	2006.01.26 - 2007.11.07	1 жил 10 сар
			С. Баяр	2007.11.22 - 2008.09.11	9 сар
5	2008 он	МАХН	С. Баяр	2008.09.11 - 2009.10.29	1 жил 11 сар
			С. Батболд	2009.10.29 - 2012.08.10	2 жил 10 сар
6	2012 он	АН, Шударга ёс эвсэл, ИЗНН	Н. Алтанхуяг	2012.08.10 - 2014.11.05	2 жил 2 сар
			Ч. Сайханбилэг	2014.11.21 - 2016.07.08	1 жил 7 сар
7	2016 он	МАН	Ж. Эрдэнэбат	2016.07.08 - 2017.10.04	1 жил 3 сар
			У. Хүрэлсүх	2017.10.04 - 2020.07.07	2 жил 9 сар
8	2020 он	МАН	У. Хүрэлсүх	2020.07.07 - 2021.01.20	6 сар
			Л. Оюун-эрдэнэ	2021.01.27 - 2024.07.05	3 жил 6 сар
9	2024 он	МАН, АН, ХҮН, ИЗНН, ҮЭ	Л. Оюун-эрдэнэ	2024.07.05 - 2025.06.03	8 сар
10	2025 он	МАН, ХҮН, ИЗНН	Г. Занданшатар	2025.06.18 -өнөөг хүртэл ажиллаж байна	7 сар

Дээрхээс үзэхэд Монгол Улсад засгийн газрын дундаж наслалт ойролцоогоор 2 жил байна. Дүн шинжилгээ хийж үзэхэд сонгууль мажоритар тогтолцоогоор зохион байгуулагдаж буй үед нэг намын давамгайлал бий болж, засгийн газар урт хугацаанд оршин тогтнох нөхцөл бүрдэж байжээ. Тухайлбал, 1992 онд сонгуульд МАХН үнэмлэхүй ялалт байгуулж, П. Жасрай дөрвөн жилийн туршид Засгийн газрыг удирдсан нь улс төрийн тогтвортой байдлыг хадгалсан эхний тохиолдол бол хоёр дахь нь 2016-2020 онуудад МАН олонх болж, У. Хүрэлсүх засгийн газрыг 2 жил, 9 сар удирдсан явдал юм. сонгуулийн холимог тогтолцооны үед улс төрийн намуудын хууль тогтоох хурал дахь төлөөллийн чанар сайжирч, оролцоо нэмэгддэг ч эсрэгээрээ, засгийн газрын бүрэн эрхийн хэрэгжилтэд сорилт үүсгэдэг байна. Үүнийг харьцангуй богино настай засгийн газруудын үйл ажиллагаагаар тодорхойлж болох юм. Тухайлбал, 2012-2016 оны хооронд хууль тогтоох хуралд АН, Шударга ёс эвсэл, ИЗНН зэрэг төлөөлөл бий болсон ч хоёр засгийн газар солигдсон байна.

IV. **ДҮГНЭЛТ**

Монгол Улсын 1992–2024 оны УИХ-ын сонгуулийн туршлагаас үзэхэд сонгуулийн тогтолцооны өөрчлөлт улс төрийн тогтвортой байдалд шууд нөлөөтэй болох нь ажиглагдаж байна. Бэлэн статистик өгөгдөл, засгийн газрын бүрэлдэхүүн, ерөнхий сайд нарын ажилласан хугацаа, хууль тогтоох хурал дахь намын давамгайлалын динамикт тулгуурлан дараах гол дүгнэлтийг гаргаж болох юм. Үүнд:

1. **Мажоритар тогтолцоо нь улс төрийн тогтвортой байдлыг дэмждэг.**
   Мажоритар буюу олон мандаттай дийлэнх/олонхын тогтолцоо болон нэг мандаттай тойрог (FPTP) нь голлох намын давамгайлалыг батагаж, засгийн газрын урт хугацааны тогтвортой байдалд эерэг нөлөө үзүүлдэг. Үүнийг 1992–1996, 2000–2004, 2016–2020 онуудын баримтаас тодорхой харж болохоор байна.
2. **Холимог болон зэрэгцээ тогтолцоо нь улс төрийн намуудын оролцоо, төлөөллийн чанарыг сайжруулах ч тогтвортой байдалд сорилт үүсгэдэг.**

[25] СЕХ “Монгол улсын их хурлын сонгуулийн дүн, 1992-2021 он”, Улаанбаатар хот: Адмон Принт ХХК, 2022

2012–2024 онд хэрэгжсэн холимог, зэрэгцүүлсэн систем хууль тогтоох хуралд олон намын төлөөллийг нэмэгдүүлсэн боловч засгийн газрын богино хугацааны сэлгээ, бодлогын хэрэгжилт удаашрах зэрэг сорилтыг бий болгосон.

3. Эндээс **сонгуулийн тогтолцооны эрх зүйн орчны өөрчлөлт улс төрийн тогтвортой байдлын гол хэмжүүр** хэмээн үзэж болохоор байна. Өөрөөр хэлбэл, Сонгуулийн тогтолцооны эрх зүйн орчин, засгийн газрын бүтэц, бүрэлдэхүүн, хууль тогтоох хурал дахь улс төрийн намуудын динамик хоорондын нягт уялдааг баталж байна. Сонгуулийн тогтолцоо хууль тогтоох хурлын төлөөлөх механизм төдийгүй улс төрийн тогтвортой байдлыг тодорхойлдог стратегийн институц мөн.

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

Baglaj, M. V. (2008). *Konstitucionnoe pravo Rossijskoj Federacii* (Izd. 6-e, izmenen. i dopoln). NORMA.

Diamond, L. (2008). *The Spirit of Democracy*. New York: Times Books.

Duverger, M. (1954). *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. London: Methuen.

Fish, M. S. (1998). Mongolia: Democracy without Prerequisites. *Journal of Democracy*, 9(3), 127–141.

Fritz, V. (2008). *Mongolia: Dependent Democratization*. Journal of Communist Studies and Transition Politics, 24(2), 231–252.

Ginsburg, T., & Ganzorig, G. (2013). When Courts and Politics Collide: Mongolia's Constitutional Crisis. *Asian Journal of Comparative Law*, 8(2), 309–334.

Lijphart, A. (1994). *Electoral Systems and Party Systems*. Oxford: Oxford University Press.

Mainwaring, S., & Scully, T. (1995). *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America*. Stanford: Stanford University Press.

Norris, P. (2004). *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.

Norris, P. (2014). *Why Electoral Integrity Matters*. Cambridge: Cambridge University Press.

Shugart, M., & Carey, J. (1992). *Presidents and Assemblies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Przeworski, A. (1991). *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America* (1st ed.). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139172493

Болдбаатар, Ж. (2017). *Монголын "перестройка"-ийн (өөрчлөн байгуулалт) түүхийн судалгаа: Улс төрийн түүх*. Соёмбо Принтинг ХХК.

Лүндээжанцан, Д., & Энхбаатар, Ч. (2025). *Монгол Улсын үндсэн хуулийн эрх зүй*. Адмон Принт ХХК.

Лхагважав, Ч. (1994). Монгол улсын парламентын (1990, 1992) болон Ерөнхийлөгчийн (1993 оны) сонгуулийн дүнд хийсэн анализ. *Шинэ Толь Сэтгүүл*, *№4*.

Монгол Улсын Сонгуулийн Ерөнхий Хороо. (2022). *Монгол Улсын ерөнхийлөгчийн сонгуулийн дүн: 1993-2021 он*. Адмон Принт ХХК.

СЕХ. 2022. *Монгол улсын их хурлын сонгуулийн дүн, 1992-2021 он.* Улаанбаатар хот: Адмон Принт ХХК.

Өмгөөллийн "Төв консалтинг" ХХН. (2024). *Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн гарын авлага: Сонгуулийн үед хэрэглэгдэх баримт бичгүүд, үлгэрчилсэн загвар, маягтууд /өргөдөл, гомдол, хүсэлт, нэхэмжлэл, гэрээ, бусад/*. Мөнхийн үсэг ХХК.

Ширнэн, Б. (2019). *Ардчилсан хувьсгал 1990: IX боть: АИХ-ын сонгууль/ дублерууд = Democratic revolution 1990: Volume 9: People's great Khural election / understudy = Varat uv yagae qural uv suvgqhuqhuli (duiblyur ut)*. Мөнхийн үсэг ХХК.

Эрдэнэдалай, Б.-Өлзий, & Уртнасан, Д. (2024). Гурав. Сонгууль, сонгуулийн тогтолцоо. In *Монголын улс төрийн хөгжил ба ардчилал: 1990 оноос хойш* (Анхны хэвлэлт, pp. 250–304). Удам соёл ХХК.

CHANGES IN MONGOLIA'S ELECTORAL SYSTEM AND POLITICAL STABILITY

Abstract: This article examines how changes in Mongolia's electoral system since 1992 have affected political stability and the functioning of democratic institutions. The study focuses on the relationship between institutional reforms and patterns of political competition, representation, and governance. Using a historical-institutional approach, the research combines qualitative analysis of legal and policy documents with quantitative data from electoral results.

The findings suggest that frequent modifications of the electoral system have had significant implications for party system consolidation, parliamentary representation, and government stability. In particular, the alternation between majoritarian and mixed electoral systems has reshaped political competition and, in some cases, contributed to political polarization and declining institutional trust. These changes have also influenced the effectiveness of governance and the legitimacy of electoral outcomes.

Key words*:* Electoral system; Political stability; Party system; Democratic consolidation; Governance.